

ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

Л. М. СТЕПАСЮК,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-7258-9243

E-mail: ludastepasuk@gmail.com

Анотація. У статті здійснено аналіз сучасного стану й тенденцій розвитку молочного скотарства в Україні. Проаналізовано основні показники його розвитку та економічної ефективності виробництва продукції. За результатами досліджень виявлено, що однією з важливих проблем на ринку молока є низька його якість у господарствах населення, які виробляють 65,8% усього молока в державі. Зазначено, що кооперація господарств населення, організація сімейних ферм і переробників молочної сировини, з урахуванням досвіду розвинутих країн світу, вирішить проблему виробництва якісної молочної сировини і дасть можливість отримати прибутки. Розкрито поточні проблеми, з якими стикаються виробники молока – збільшення собівартості продукції, зменшення попиту на молочну продукцію, втрата даної продукції у зоні бойових дій і на окупованих територіях, проблеми з розрахунками зі сторони торговельних мереж, відсутність дієвого інструментарію кредитування молокопереробних підприємств на період війни. На підставі аналізу виокремлено основні чинники, які мають найвагоміший вплив на сучасний стан молочної галузі. Зазначено, що молочне тваринництво – це напрямок, якому проблематично розвиватися без державних дотацій, тому підтримка виробників молока є конче необхідною. Надано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності виробництва молока за рахунок підвищення його якості, зокрема в господарствах населення й трансформації їх у сімейні фермерські господарства або кооперативи. Зроблено висновок, що запровадження дієвого механізму реалізації запропонованих заходів за умови державної підтримки молочної галузі та збільшення фінансування стане рушійною силою прискореного її розвитку. Практична значимість отриманих результатів полягає в тому, що авторські рекомендації можуть бути використані сільськогосподарськими підприємствами чи особистими господарствами населення у пересічній діяльності.

Ключові слова: молоко; ефективність; виробництво; сільськогосподарські підприємства; молочне скотарство.

Актуальність.

В Україні для всіх галузей економіки, зокрема й молочної, 2022 рік виявився надзвичайно складним, зважаючи на обставини, що склалися в державі. Хоча молочна галузь України після першого шоку, спричиненого війною, змогла відносно швидко оговтатися й продовжує працювати, через повномасштабне вторгнення втрати, які понесли виробники молока в Україні у 2022 р. досягли майже 140 млн доларів США [12]. За даними віцепрезидента Асоціації виробників молока Г. Лавренюк виробництво молока в Україні суттєво скоротилося – станом на 1 вересня 2022 року падіння обсягів надоїв склало 50% у прифронтових областях і 15% в країні взагалі. Скорочення кількості корів при цьому склало 10%. Майже кожного дня в інформаційному просторі ширяться новини про влучання ворога в молочнотоварні ферми, чисельність корів в Україні постійно скорочується. Експерти припускають, що внаслідок руйнування ферм, через проблеми з кормами та іншими складовими операційної діяльності кількість поголів'я худоби в Україні буде скорочуватися й надалі, проте навіть за найбільш песимістичними сценаріями, не перевищить 17-18%. Так, за оптимістичним сценарієм передбачається скорочення поголів'я на 70 тис. голів, а за песимістичним – на 100 тис. голів. Також існує висока ймовірність, що деякі господарства після деокупації не зможуть відновити виробництво через значні руйнування, загибель тварин або погіршення їхнього стану здоров'я. Зважаючи на такі прогнози уже нині необхідним є посилення уваги до питання підвищення ефективності виробництва молока в сільськогоспо-

дарських підприємствах, враховуючи його значну роль у забезпеченні продовольчої безпеки та в національній економіці загалом. Про вагомість даного виробничого напрямку свідчить те, що виробництво молока залучає 9 суміжних галузей, поміж яких – скотарство, м'ясопереробка, молокопереробка, виробництво шкіри, переробка шкіри у взуття та одяг, ветеринарія, виробництво різного роду упаковки, доїльного та переробного обладнання, логістика [16, 19]. Відповідно, за оцінкою експертів, якщо врахувати постачальників, перевізників й увесь ланцюжок від появи молока на фермах до кінцевої молочної продукції на полицях магазинів і супермаркетів, галузь орієнтовно дає роботу 1 млн громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Економічні засади підвищення ефективності виробництва молока завжди були в полі зору науковців. Даному питанню присвячені наукові розробки таких вчених, як Шпичака О.М. [20, 21], Місюка М.В. [15], Козака О.А. [10, 11], Величка А.Є. [2], Кернасюка Ю.В. [9], Антощенкова В.В. [1] і багатьох інших.

Зокрема, Шпичак О.М. [20], здійснюючи оцінку організаційно-економічного стану виробництва у молочній галузі України вказує на причинно-наслідкові зв'язки трансформаційних змін, які відбулися й відбуваються у країні та призводять до небажаних наслідків. Величко А.Є. [2] досліджує місце молока і молочних продуктів у світових ресурсах продовольчої продукції згідно з останніми рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я

й наголошує на активізації діалогу вітчизняних виробників молока та молочних продуктів, які виробляють якісну продукцію, з потенційними споживачами для просування її позитивного іміджу для створення системного експорту. Кернасюк Ю.В. вказує на причини зниження ефективності виробництва молока, розглядає чинники впливу на його прибутковість і обґрунтовує стратегічні завдання підвищення ефективності молочного скотарства [9]. Антощенкова В.В. [1], наголошує, що незважаючи на те, що виробництво молока в Україні є прибутковим, це не нівелює негативні тенденції значного скорочення поголів'я корів і обсягів виробництва молока. Вона зазначає, що від рівня розвитку агропромислового комплексу, в тому числі молочного скотарства, залежать соціальна й продовольча стабільність економічної системи району, регіону та держави у цілому.

Праці зазначених науковців складають вагомий доробок щодо дослідження питання підвищення ефективності виробництва молока, проте актуальність проблем у даній галузі не зменшується, тим більше в умовах війни, тому виникає необхідність подальшого їх дослідження та розробки рекомендацій щодо їх вирішення.

Мета дослідження: здійснити оцінку розвитку молочного скотарства України, проаналізувати основні структурні трансформації, які безпосередньо вплинули на його діяльність та окреслити його перспективи в контексті підвищення якості молока.

Матеріали та методи дослідження.

Для досягнення поставленої мети в ході дослідження були використані

ні такі основні методи дослідження: порівняння, логічного узагальнення, системний підхід і системно-структурний аналіз, метод аналізу та синтезу, розрахунково-конструктивний метод.

Результати дослідження та їх обговорення.

Галузь молочного скотарства є однією з провідних в аграрному секторі економіки, так як забезпечує населення країни життєво необхідними продуктами харчування. Проте, зважаючи на значні труднощі, згадані вище й спричинені різними причинами об'єктивного та суб'єктивного характеру, у багатьох підприємствах ефективність виробництва молока є вкрай низькою. Скорочення поголів'я корів, яке спостерігається, призводить до зменшення валового надою молока, а зменшення кількості племінних заводів і ферм – у свою чергу до зменшення цінного генофонду тварин. За даними опитувань [3], за час війни виробники молока зіштовхнулися з такими основними проблемами як:

- брак обігових коштів – банки відкрили кредитні лінії далеко не для всіх, деякі виробники мали проблеми з пролонгацією попередніх кредитів і змушені були терміново гасити раніше запозичені кошти, всі складові виробничої собівартості суттєво зросли в ціні, тому для більшості виробників грошових коштів, отриманих від операційної діяльності, ледве вистачає на покриття поточних витрат;

- недостатня кормова база – наприклад, були проблеми як із заготівлею кормів, так і з закупівлею шротів (вважаємо, що для вирішення цієї проблеми аграріям варто врахувати рекомендації щодо оптимізації сівозмін і

збільшення посівів певних нішевих культур, які мають потенціал як кормові культури [14, 23]);

- у багатьох випадках замінування – на деокупованих територіях обсяги розмінувальних робіт досить значні, сапери передусім розмінують житлові будинки й об'єкти інфраструктури, а підприємства, тваринницькі комплекси і поля в другу чергу;

- реалізація ВРХ на забій і нетелей – для виробників це досить болюче з економічної точки зору, так як м'ясопереробні підприємства через звуження експортних каналів дають переважно низьку ціну. В умовах війни вирішення цієї проблеми є малоімовірним, оскільки основними ринками збуту української ВРХ та яловичини були такі країни як Азербайджан, Грузія, Ліван, доступ до яких через блокування портів обмежений.

Усе разом є поточними викликами для виробників і створює серйозні перепони для подальшого розвитку галузі та забезпечення ефективності виробництва молока.

За даними Державного комітету статистики в Україні на початок

лютого 2022 року господарства усіх категорій утримували понад 2,7 млн голів великої рогатої худоби, в т.ч. корів – 1,6 млн гол. [17]. Лідерами за кількістю поголів'я великої рогатої худоби були Хмельницька –123,1 тис. гол., Вінницька – 104,8 тис. гол. та Полтавська області – 102,3 тис. гол. Водночас значна кількість сільськогосподарських тварин утримувалася у регіонах України, що після повномасштабного вторгнення росії стали зонами бойових дій або опинилися в окупації.

У 2022 р. всіма категоріями господарств в Україні було вироблено 7660 тис. т молока, що на 12,1% менше ніж в 2021 р. Зменшення виробництва молока відбулося зокрема і сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення – на 5,3% та на 15,3% відповідно (рис. 1). В умовах війни завдяки зусиллям виробників втримати ефективність роботи молочнотоварних ферм, у багатьох випадках через релокацію бізнесу, вдалося мінімізувати втрати промислового молока. Так, за даними Державної служби статистики України у

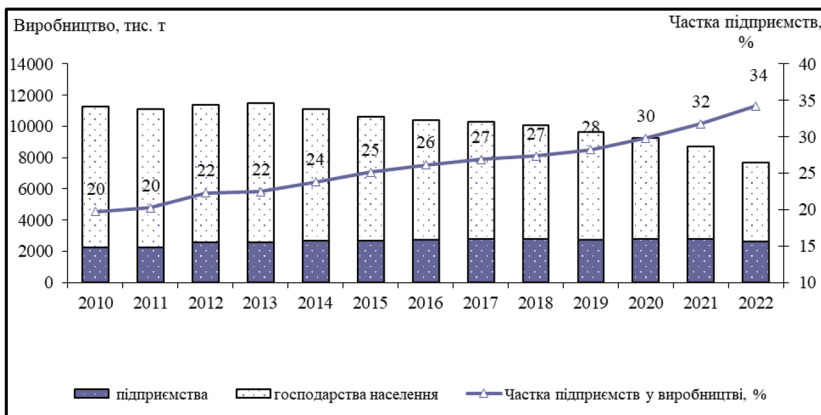

Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва молока в Україні, тис. т

Джерело: побудовано автором за [17].

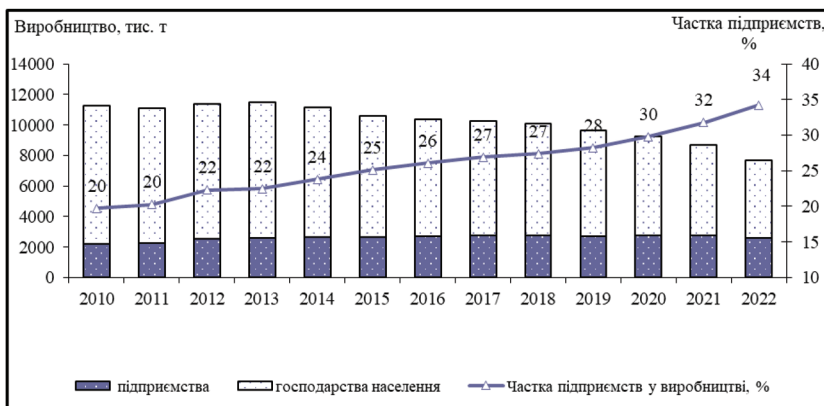

Рис. 2. Надходження молока на переробні підприємства України, тис. т

Джерело: побудовано автором за [8].

2022 р. сільськогосподарські підприємства, що спеціалізуються на виробництві молока, демонстрували більш позитивну динаміку, зниження до попереднього року становило $-5,3\%$ (2,6 млн т), а пропозиція сирого молока у грудні 2022 р. від сільгосп підприємств оцінювалась майже на рівні грудня 2021 року [17]. Господарства населення були більш чутливими та менш гнучкими, тому виробництво в цьому сегменті скоротилося значно більше. При цьому, станом на кінець 2022 р. $34,2\%$ усього молока було вироблено сільськогосподарськими підприємствами, $65,8\%$ – господарствами населення.

У тому ж 2022 році на переробні підприємства надійшло 2740 тис. т сирого молока, що менше ніж у 2021 р. на $14,3\%$ [17]. Із даної сировини виробляли молоко й вершки (сухі та згущені), вершкове масло, сири, молочну сироватку тощо. Відтак, переробні підприємства також зіткнулися з певними проблемами, пов'язаними з нестачею сировини через зменшення надходження молока, так як у зоні бойових дій та окупації опинилися

області, де вироблялася значна його частина (рис. 2). Поряд із цим, для переробників актуальними в умовах війни були й такі проблеми як слабе відновлення споживчого попиту; просідання експорту; відключення електроенергії. За даними українських переробників молочної сировини, з початком війни реалізація готової продукції на внутрішній ринок скоротилася на $25\text{--}50\%$ залежно від виду продукції.

У ході аналізу також виявлено, що частка сировини сільськогосподарських підприємств у загальному надходженні молока на переробні підприємства є найбільшою – $86,7\%$. Частка молока господарств населення становить лише – $13,3\%$. Тому вважаємо, що одним із заходів, направлених на розвиток галузі тваринництва, як ми уже зазначали в своїх дослідженнях [4, 18, 22], є створення сімейних молочних ферм для впорядкування виробництва молока в особистих господарствах населення і налагодження його цивілізованого збору й доставки на переробні підприємства.

Варто відмітити, що як дрібні ви-

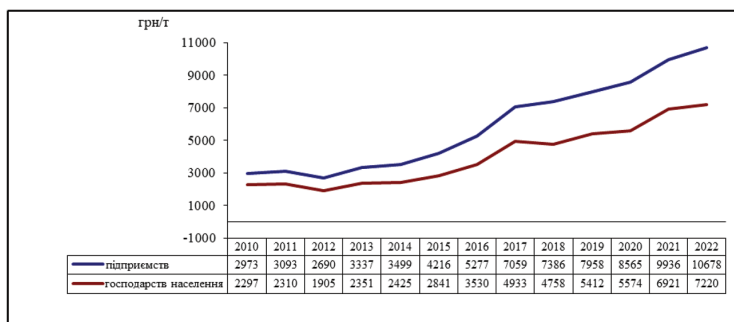

Рис. 3. Середня ціна закупівлі, грн/ т

Джерело: побудовано автором за [17].

робники молочної сировини не можуть конкурувати з великими спеціалізованими підприємствами, так і дрібному виробнику молочної продукції вкрай важко конкурувати з великим підприємством, де витрати на одиницю виробленої продукції значно менші і маркетинг налагоджений. Останнє в мовах сьогодення є надзвичайно важливим, оскільки дуже часто виробництво з переробкою на 2-3 тонни залишається містечковим, а щоб вийти за межі своєї громади, потрібно вибудовувати ланцюги збуту. Відповідно, для цього потрібно рекламувати й просувати свій продукт, а це додаткові витрати і саме в цьому конкурувати з великими промисловими підприємствами малим переробникам дуже важко. Наприклад, у компанії PepsiCo, яка випускає в Україні молочну продукцію під торговими марками «Чудо», «Слов'яночка» і «Агуня», маркетингові бюджети становлять декілька мільйонів доларів [5].

Що стосується цін на молоко, то протягом усього 2022 року аналітики фіксували їх зростання як у світі, так і в Україні, зокрема. Так, середня ціна купівлі молока переробними підприємствами у 2022 році становила 10,2 грн/кг, що на 80 коп більше ніж

у 2021 р. (рис. 3). При цьому, ціна закупівлі для сільськогосподарських підприємств була значно вищою, ніж для господарств населення. Так, переробні підприємства купували сировину в сільськогосподарських підприємствах по 10,6 грн/кг, а в господарствах населення лише по 7,2 грн/кг, що зумовлено значним скорочення виробництва молока у даних господарствах і підвищенням вимог до безпечності й якості сировини, що надходить на переробку.

При цьому варто відзначити, що нині молочний ринок України працює під тиском низки факторів, які стримують ріст цін на молоко: скорочення споживчого попиту всередині країни; зростання безробіття, що свідчить про зниження споживання молочних продуктів у короткостроковій перспективі; закриття молокопереробних заводів; зростання собівартості виробництва через кризу в енергетичній системі; знеціненням гривні [6, 13].

Позитивною тенденцією у сфері виробництва молока, вважаємо є те, що незважаючи на складні умови воєнного стану сільськогосподарські підприємства працюють над підвищенням якості молока. Так, нині 47% молока, яке ними виробляється – це

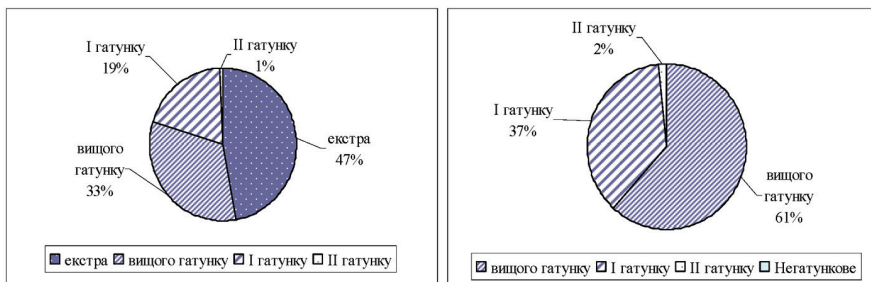

Рис. 4. Якість молока, поставленого на промислову переробку, за гатунками, в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення, 2022 р.

Джерело: побудовано автором за [8].

молоко гатунку «екстра». Молока вищого гатунку у 2022 р. надійшло на переробку 33%, першого – 19% і другого – 1% (рис. 4).

Наближення до європейських стандартів, які ніхто не відміняв в умовах війни, ставить нові вимоги до всіх виробників молока. Не виключенням є й господарства населення, які умовах сьогодення мають значні проблеми з якістю молока-сировини. У 2022 р. надійшло на переробку від

даних господарств молока вищого гатунку – 61%, першого гатунку – 37% та другого – 2%. Отже, молока гатунку «екстра» господарства населення взагалі не виробляють, молоко з домогосподарств населення за якістю не відповідає стандартам ЄС. Тому, ще до війни, щоб вийти з даної ситуації Уряд пропонував підвищувати якість «людського» молока з допомогою створення обслуговуючих кооперативів, яким надаватимуть кредити і

1. Ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах

Рік	Рівень рентабельності, %	Ціна реалізації 1 т, грн	Повна собівартість 1 т, грн
2010	17,8	2698	2289
2011	18,5	3131	2643
2012	2,3	2727	2665
2013	13,6	3457	3043
2014	11,0	3645	3283
2015	12,6	4447	3948
2016	18,2	5624	4757
2017	26,9	7234	5701
2018	16,1	7602	6548
2019	20,6	8198	6798
2020	20,4	8840	7342
2021	22,0	10301	8445
2022	17,4	10969	9343

Джерело: сформовано автором за [17].

компенсацію на вартість обладнання [7]. Проте, зважаючи на сьогоднішні реалії дана ситуація так і залишилась не вирішеною.

Аналіз показників економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах за період 2010-2022 рр. свідчить, що його виробництво є прибутковим. Однак, рівень рентабельності є невисоким і в 2022 р. склав – 17,4%, що може забезпечити лише просте відтворення галузі (табл.1).

Нині, кількість сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом молока постійно зменшується. Водночас у багатьох аграрних підприємствах молочне скотарство розвивається досить успішно, що свідчить про наявність можливостей і резервів підвищення ефективності виробництва молока.

Тому, зважаючи на вище зазначене, уряд продовжує активну роботу щодо підтримки виробників молочної продукції. А саме, планується продовження дії програми, яка передбачає виплату на одну голову поголів'я для підприємств, які мають до 100 корів. Також, запроваджується збільшений коефіцієнт виплат для господарств, які знаходяться на деокупованих територіях або розташовані біля зони бойових дій. Підприємства, які постраждали через тимчасову окупацію або наближення до зони бойових дій, також отримають збільшені виплати. Окрім того, розглядається питання компенсації збитків як для юридичних осіб, так і невеликих господарств [6].

Продовжує працювати грантова програма, що була запущена Урядом у 2022 р. та яка дає можливість отримати до 8 мільйонів гривень на розвиток виробництва. Дана програма

включає блок перероблення та виробництва молочної продукції. На сайті програми вже можна побачити декілька десятків погоджених грантів, а саме на розвиток виробництва сирів, кисломолочних та інших молочних продуктів.

З метою підтримки малих і середніх виробників та переробників, розробляються спрощені процедури реєстрації та запуску виробничих потужностей, документування та інші полегшення. Щодо стимулювання виробництва та перероблення молока, розглядається кілька законодавчих ініціатив, зокрема, гранти для підтримки перероблення молока та виробництва молочних продуктів, зниження ставки ПДВ для всього ланцюгу молочної продукції до 10%, включаючи кінцеву молочну продукцію, а також запуск програми дитячого шкільного харчування з обов'язковою часткою молочної продукції [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Незважаючи на складну ситуацію в Україні, молочна галузь вистояла, продовжує працювати і залишається винятково важливою ланкою, яка має вирішальне значення у житті суспільства та забезпеченні продовольчої безпеки країни. Незважаючи на те, що виробництво молока переважно зосереджено в господарствах населення, на сьогодні на ринку відбуваються трансформації в сторону промислового виробництва. Такі зміни безпосередньо пов'язані з необхідністю підвищення якості молока, так як переробні підприємства надають перевагу більш якісній сировині для виготовлення молочної продукції. Через економічну кризу, пов'язану з

російською агресією знизилась купівельна спроможність українців, тому виробники молочної продукції мають врахувати при плануванні своєї діяльності скорочення попиту.

Список використаних джерел

1. Антощенкова В.В. Сучасний стан молочного скотарства в Україні. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 2. С. 25–32.
2. Величко А.Є., Кухарук Р.М., Маслова І.В., Пухлякова М.В. Стан та перспективи розвитку ринку молока та молочних продуктів України. Агросвіт. 2021. № 16. С. 62–68.
3. В Україні виробництво молока скоротилось на 14,8% у січні-вересні 2022 р. URL: <http://milkua.info/uk/post/v-ukraini-virobnictvo-moloka-skorotilos-na-148-u-sicni-veresni-2022-r>
4. Герасимчук Н.А., Кирлик Н.Ю., Штулер І.Ю., Степасюк Л.М., Тітенко З.М. Ефективність експортного потенціалу сільськогосподарської галузі в аспекті забезпечення фінансової стабільності держави. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практика. 2020. №33. С. 434-440. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/31121>
5. Жупінас О. Національна молочна галузь має стати передовою і технологічною, і для цього насправді є можливість. 2023. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/nacionalna-molocna-galuz-mae-stati-peredovou-i-tehnologichnou-i-dla-cogo-naspravdi-e-mozlivist>
6. Зміни у молочній галузі за рік війни: результати першої експертної зустрічі. 2023. URL: https://export.gov.ua/news/4644-zmini_u_molochnii_galuzi_za_rik_viini-rezultati_pershoi_ekspertnoi_zustrichi
7. Ізотова Т. Хто питиме молоко сільської Чорнушки? Про реформу у молочній галузі. 2018. URL: <https://slovopravdy.com.ua/hto-pytyme-moloko-silskoyi-chornushky/>
8. Інформаційно-аналітичний портал про молоко та молочний бізнес в Україні і світі. URL: <http://milkua.info/uk>
9. Кернасюк Ю.В. Молочний сектор: реалії і перспективи. Агробізнес сьогодні. 2021. № 6. С. 10–12.
10. Козак О.А. Розвиток молокопродуктового підкомплексу в умовах міжнародної інтеграції України: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2021. 400 с.
11. Козак О.А. Ринок молока і молочних продуктів: світові тенденції розвитку та перспективи для України. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 4. С.90-96.
12. Корж А. Озвучено втрати молочної галузі України від війни та російського вторгнення. 2022. URL: <https://landlord.ua/news/ozvucheno-vtraty-molochnoi-haluzi-ukraini-vid-viiny-ta-rosiiskoho-vtorhnennia/>
13. Лінецька Я. Молочна галузь вистояла і продовжує працювати на перемогу. 2022. URL: <http://milkua.info/uk/post/molocna-galuz-vistoala-i-prodovzue-pracuvati-na-peremogu>
14. Мірзоева Т.В. Щодо необхідності оптимізації структури сівозмін в умовах сучасних загроз і викликів. Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві. Матеріали Міжнародної наукопрактичної конференції. Частина 2. (Україна, Київ, 7–8 липня 2022 р.). К.: ДІА, 2022. С. 96-100.
15. Місюк М.В., Заходим М.В. Розвиток ринку молока в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 34-39.
16. Пепеля В. Молочна галузь під час війни працює на дві третини потужностей – СМПУ. 2023. URL: <https://landlord.ua/news/molochna-haluz-pid-chas-viiny>

- pratsiue-na-dvi-tretyny-potuzhnostei-smpu/
17. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
 18. Степасюк Л.М. Якість молока в контексті нових стандартів. Біоекономіка і аграрний бізнес. 2020. Т. 11. № 1. С. 88-97.
 19. Чередніченко О., Пащенко О. Економічні аспекти виробництва та споживання молока й молочних продуктів. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 1. P. 162–173. URL: <https://doi.org/10.22004/ag.econ.270310>
 20. Шпичак О.М. Організаційно-економічні проблеми виробництва молока в Україні та їх вирішення. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 24-40.
 21. Шпичак О.М. Проблеми ціноутворення в контексті купівельної спроможності населення та інфляційних процесів. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 59–70.
 22. Ludmila M. Stepasyuk, Krystyna P. Dramaretska, Zoia M. Titenko, Nataliia D. Babiak. The Competitive Environment Diagnostics In The Animal Husbandry Products Market. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 2020. 29(8s). 2551-2558.
 23. Mirzoieva T., Nechyporenko O., Chupriak A., Avramchuk A., Heraimovych V., Ilkiv L. Economic substantiation of expediency of production of niche cultures. *Earth and Environmental Science (EES)*. 2021. 937(3). P. 032095. URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85122432095&origin=resultslist&sort=plf-f>
 2. Velychko, A.Ye., Kukharuk, R.M., Maslova, I.V., Pukhliakova, M.V. (2021). Stan ta perspektyvy rozvytku rynku moloka ta molochnykh produktiv Ukrainy [State and prospects of development of the market of milk and dairy products of Ukraine]. *Ahrosvit*, 16, 62-68.
 3. V Ukraini vyrobnytstvo moloka skorotylos na 14,8% u sichni-veresni 2022 r. [Milk production in Ukraine decreased by 14.8% in January-September 2022]. Retrieved from <http://milkua.info/uk/post/v-ukraini-virobnictvo-moloka-skorotilos-na-148-u-sichni-veresni-2022-r>
 4. Herasymchuk, N.A., Kyrlyk, N.Yu., Shtuler, I.Yu., Stepasiuk, L.M., Titenko, Z.M. (2020). Efektyvnist eksportnoho potentsialu silskohospodarskoi haluzi v aspekti zabezpechennia finansovoi stabilnosti derzhavy [The effectiveness of the export potential of the agricultural sector in terms of ensuring the financial stability of the state]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyka*, 33, 434-440. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/31121>
 5. Zhupinas, O. (2023). Natsionalna molochna haluz maie staty peredovoiu i tekhnolohichnoiu, i dlia tsoho naspravdi ye mozhlyvist [The national dairy industry needs to become advanced and technological, and there is actually an opportunity for this]. Retrieved from <https://avm-ua.org/uk/post/nacionalna-molochna-galuz-mae-stati-peredovou-i-tehnologicnou-i-dla-cogo-naspravdi-e-mozlivist>
 6. Zminy u molochnii haluzi za rik viiny: rezultaty pershoi ekspertnoi zustrichi derzhavy [Changes in the dairy industry during the war year: results of the first expert meeting]. 2023. Retrieved from https://export.gov.ua/news/4644-zmini_u_molochnii_galuzi_za_rik_viiny_rezultaty_pershoi_ekspertnoi_zustrichi
 7. Izotova, T. (2018). Khto pytyme moloko silskoi Chornushky? Pro reformu u moloch-

References

1. Antoshchenkova, V.V. (2020). Suchasnyi stan molochnoho skotarstva v Ukraini [The current state of dairy farming in Ukraine]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, 5, 2, 25-32.

- nii haluzi [Who will drink the milk of village Chornushka? About reform in the dairy industry]. Retrieved from <https://slovopravdy.com.ua/hto-pytyme-moloko-silskoyi-chornushky/>
8. Informatsiino-analitychnyi portal pro moloko ta molochnyi biznes v Ukraini i sviti [Informational and analytical portal about milk and dairy business in Ukraine and the world]. Retrieved from <http://milkua.info/uk>
 9. Kernasiuk, Yu.V. (2021). Molochnyi sektor: realii i perspektyvy [Dairy sector: realities and prospects]. *Ahrobiznes sohodni*, 6, 10-12.
 10. Kozak, O.A. (2021). Rozvytok moloko-produktovoho pidkompleksu v umovakh mizhnarodnoi intehratsii Ukrainy: monohrafiia [Development of the dairy sub-complex in the conditions of international integration of Ukraine: monograph]. Kyiv: NNTS «IAE», 400.
 11. Kozak, O.A. (2022). Rynok moloka i molochnykh produktiv: svitovi tendentsii rozvytku ta perspektyvy dlia Ukrainy [Market of milk and dairy products: global development trends and prospects for Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 4, 90-96.
 12. Korzh, A. (2022). Ozvucheno vtraty molochnoi haluzi Ukraini vid viiny ta rosiiskoho vtorhnennia [The losses of the dairy industry in Ukraine from the war and the russian invasion were announced]. Retrieved from <https://landlord.ua/news/ozvucheno-vtraty-molochnoi-haluzi-ukraini-vid-viiny-ta-rosiiskoho-vtorhnennia/>
 13. Linetska, Ya. (2022). Molochna haluz vystoi ala i prodovzhuie pratsiuvaty na peremohu [The dairy industry has persevered and continues to work for victory]. Retrieved from <http://milkua.info/uk/post/molochna-galuz-vistoala-i-prodovzue-pracuvati-na-peremogu>
 14. Mirzoieva, T.V. (2022). Shchodo neobkhdnosti optymizatsii struktury sivozmin v umovakh suchasnykh zahroz i vyklykiv [Regarding the need to optimize the structure of crop rotation in the conditions of modern threats and challenges]. *Ekolohichna bezpeka ta zbalansovane pryrodokorystuvannia v ahropromyslovomu vyrobnytstvi. Materialy Mizhnarodnoi naukopraktychnoi konferentsii. Chastyna 2. (Ukraina, Kyiv, 7–8 lypnia 2022 r.). K.: DIA*, 96-100.
 15. Misiuk, M.V., Zakhodym, M.V. (2021). Rozvytok rynku moloka v konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy [The development of the milk market in the context of ensuring the country's food security]. *Ekonomika APK*, 1, 34-39.
 16. Pepelia, V. (2023). Molochna haluz pid chas viiny pratsiuie na dvi tretyny potuzhnosti – SMPU [During the war, the dairy industry operates at two-thirds of capacity - SMPU]. Retrieved from <https://landlord.ua/news/molochna-haluz-pid-chas-viiny-pratsiuie-na-dvi-tretyny-potuzhnosti-smpu/>
 17. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
 18. Stepasiuk, L.M. (2020). Yakist moloka v konteksti novykh standartiv [Milk quality in the context of new standards]. *Bioekonomika i ahraryni biznes*, 11, 1, 88-97.
 19. Cherednichenko, O., Pashchenko, O. (2018). Ekonomichni aspekty vyrobnytstva ta spozhyvannia moloka y molochnykh produktiv [Economic aspects of production and consumption of milk and dairy products]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 4, 1, 162–173. Retrieved from <https://doi.org/10.22004/ag.econ.270310>
 20. Shpychak, O.M. (2021). Orhanizatsiino-ekonomichni problemy vyrobnytstva moloka v Ukraini ta yikh vyrishennia [Organizational and economic problems of milk production in Ukraine and their solutions]. *Ekonomika APK*, 4, 24-40.
 21. Shpychak, O.M. (2016). Problemy tsinout-

- vorennya v konteksti kupivelnosti spromozhnosti naselennia ta inflatsiinykh protsesiv [Problems of pricing in the context of purchasing power of the population and inflationary processes]. *Ekonomika APK*, 6, 59-70.
22. Ludmila, M. Stepasyuk, Krystyna, P. Dramaretska, Zoia, M. Titenko, Nataliia, D. Babiak (2020). The Competitive Environment Diagnostics In The Animal Husbandry Products Market. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(8s), 2551-2558.
23. Mirzoieva, T., Nechyporenko, O., Chupriak, A., Avramchuk, A., Heraimovych, V., Ilkiv, L. (2021). Economic substantiation of expediency of production of niche cultures. *Earth and Environmental Science (EES)*, 937(3), 032095. Retrieved from <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85122432095&origin=resultslist&sort=plf-f>
-

Stepasyuk L. (2023).

ECONOMIC PRINCIPLES OF INCREASING THE EFFICIENCY OF MILK PRODUCTION BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(2): 101-112
[https://doi.org/10.31548/economics14\(2\).2023.101](https://doi.org/10.31548/economics14(2).2023.101)

Abstract. The article analyzes the current state and trends in the development of dairy farming in Ukraine under the conditions of a full-scale invasion of the Russian Federation. A comparison with the previous period was made. The main indicators of its development and economic efficiency of production are analyzed. According to the research results, it was found that one of the important problems in the milk market is its low quality in households that produce 65.8% of all milk. It is noted that the cooperation of households, the organization of family farms and processors of dairy raw materials, taking into account the experience of the developed countries of the world, will solve the problem of the production of high-quality dairy raw materials and will provide an opportunity to earn profits. The current problems faced by milk producers are revealed - an increase in the cost of production, a decrease in the demand for dairy products, the loss of this product in the war zone and in the occupied territories, problems with calculations on the part of trade networks, the lack of an effective instrument for crediting milk processing enterprises during the war. Based on the analysis, the main factors that have the greatest impact on the current state of the dairy industry are singled out. It is noted that dairy farming is a direction that is problematic to develop without state subsidies, so support for milk producers is absolutely necessary. It was emphasized that the economic efficiency of milk production primarily depends on improving its quality. Practical recommendations are provided for increasing the efficiency of milk production by improving its quality, in particular in households and their transformation into family farms or cooperatives. It was concluded that the introduction of an effective mechanism for the implementation of the proposed measures, subject to state support of the dairy industry and increased funding, will become the driving force of its accelerated development. The practical significance of the obtained results lies in the fact that the author's recommendations can be used by agricultural enterprises or private households of the population in average activities.

Key words: milk; efficiency; production; agricultural enterprises; dairy farming.
